

هو الحق

طبیعت در هنر باستان

طبیعت در هنر باستان

عفت السادات افضل طوسی

حق ناگاه آید، اما بر دل آگاه آید.
خواجده عبدالله انصاری

سرشناسه : افضل طوسی، عفت السادات، ۱۳۴۲
عنوان و نام پدیدآور : طبیعت در هنر باستان / عفت السادات افضل طوسی.
مشخصات نشر : تهران : دانشگاه الزهراء (س)، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری : ۲۸۳ص: مصور.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۰-۳-۶۶-۹
وضعیت فهرست نویسی : فیفا
یادداشت : مرکب سپید : دانشگاه الزهراء، ۱۳۹۲ (فیفا).
یادداشت : کتابنامه : ص. ۲۶۵.
نمایه :
موضوع : طبیعت در هنر
موضوع : هنر باستان -- ایران
موضوع : هنر باستان
شناسه افزوده : دانشگاه الزهراء
رده بندی کنگره : ND۱۶۶۰ / ط۲ الف ۶ ۱۳۹۲
رده بندی دیویی : ۷۰۴/۹۴۲
شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۹۶۰۱۵

نام کتاب : طبیعت در هنر باستان
تالیف : عفت السادات افضل طوسی. (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء (س))
طرح روی جلد : عفت السادات افضل طوسی
صفحه آر : آذر عزیزی
ناشر : دانشگاه الزهراء (س) - مرکب سپید • نوبت چاپ : اول ۱۳۹۲
قیمت : ۱۸۰۰۰ تومان
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۰-۳-۶۶-۹

کلیه حقوق برای دانشگاه الزهراء (س) محفوظ است
مرکز پخش : ونک - دانشگاه الزهراء (س) • تلفن : ۰۲۱-۴۸۹۱۳۳

۱۰	مقدمه
۱۴	عوامل موثر انعکاس طبیعت در زندگی انسان
۲۱	آفرینش جهان و انسان
۳۷	سنگ نگاره‌ها
۴۳	اهمیت جانوران در طبیعت و هنر انسان
۸۰	حیوانات و توتم پرستی
۹۰	جانوران نمادین
۱۱۲	حشرات در طبیعت و هنر
۱۲۴	جانوران مقدس در هنر
۱۳۸	جانوران خیالی یا موجودات اسطوره‌ای
۱۶۷	انسان، طبیعت و عناصر چهارگانه
۱۸۹	سنگ و کوه‌های مقدس
۲۱۷	گیاهان مقدس
۲۴۹	فهرست ارجاعات
۲۶۵	فهرست منابع و مآخذها
۲۷۲	فهرست منابع تصاویر
۲۸۱	فهرست اعلام و اسامی

ارزش‌ها و آرزوها و انتخاب او را نمایش داده، در خود جاودانه ثبت کند. هنر شوق انسان در ایجاد امری خارق‌العاده، امری به زیبایی و پیچیدگی و به ویژگی خود طبیعت است. امری که انسان را خالق می‌کند، خالق آنچه آفریده است. هنر نماد آزادی و انتخاب و عرصه نمایش روح بنیهای طلب و یوئای انسان است، هنر هرگز خالی از نگاه انسان، علاقه و اندیشه‌هایش نبوده است. در هر کجا در بهترین و یا سخت‌ترین شرایط هنرمند می‌آفریند و انسان‌های دیگر آثار دهنال می‌کنند و چه بسا بتوان گفت در همه‌ی تنگناها هنرمند از همه آزادتر است. او می‌آفرید و صاحب آفریده خود است. آفریده‌ای که می‌تواند تا قرن‌های متمادی پایدار مانده، راه زندگان را بینماید. وقتی به طبیعت می‌نگریم، در عظمت و بلندای کوه‌ها، در غرش رعد و باد و باران و امواج سرکش، تا نسیم صبحگاهی، بیداری و خفتن خورشید، بوی گل‌ها و صدای پرندگان و عرصه بیکران دریاها، آتقدرشگفتی و زیبایی است که گاه جز سکوت و حیرت کاری از دست ما بر نمی‌آید. خلق اثر هنری کمترین واکنش انسان در مقابل زیبایی و هیبت طبیعت در طی تاریخ است. هنر کوشیده تا سندی باشد بر احساس مالکیت و اثبات حضور انسان در عرصه‌ی بیکران طبیعت. حتی انسان بوی با نقش کردن دست خود بر دیوار غار، سلطه خود بر محیط را شاهده‌اند، ابراز کرده و نقشی که از او به جا می‌ماند، حاوی پیام پایداری و تسلط او بر طبیعت بود. شاید انسان اولیه با این کار معمای بودن و نبودن را با خود مرور می‌کرد.

دانش بشر از طبیعت با فکر کردن در پدیده‌های اطراف خود شروع شد و وقتی که در تاریکی به آسمان می‌نگریست، آنگاه که با صدای پرندگان بیدار می‌شد و طلوع خورشید را می‌نگریست، با حرکت ابرها، به جست و جو و چون و چراهای طبیعت روان می‌شد.

علم نجوم یکی از قدیمی‌ترین علوم است که برای توضیح پدیده‌های آسمانی و حوادث طبیعی و در جهت شناخت و هماهنگی با اجرام سماوی شکل گرفت.

در کنار آن آیین‌های عبادی و مذهب کوشید تا هستی را تبیین نماید و رفته رفته اختراعات و علوم تجربی راهی برای کنترل طبیعت برای انسان گشود. اما آیا مسئله هستی حل شد؟ و نگرانی انسان از برخی پدیده‌های طبیعت پایان یافت؟ امروز انسان می‌کوشد تا در کنار شناخت فرجام طبیعت فرجام زندگی کوتاه خود را در این دنیای که برای خود آنرا آراسته و تجهیز کرده بیابد.

در این کتاب بی‌آنکه بخواهیم توضیحی بر برداشت انسان از طبیعت بدهیم، کوشیدیم تا تلاش انسان را در بیان اندیشه و احساسش از طبیعت و جهان هستی که در هنر او نقش بسته، نشان دهیم. طبیعت آینه‌ای بود که در دست هر ملت و قومی افتاد، او

هگل: هنر همه چیز را از هستی لحظه‌ای بیرون می‌آورد.
و از این لحاظ نیز طبیعت را فتح می‌کند. (۱۳۸۳: ۲۱۳)

مقدمه

این کتاب با هدف استفاده برای تدریس درس انسان طبیعت، طراحی نوشته شده است. سال‌ها این درس را برای رشته ارتباط تصویری تدریس کردم بی‌آنکه منبع مشخصی برای تدریس آن وجود داشته باشد و در طی تدریس آرام آرام دانشجویان را به تعمق در مورد نقش طبیعت در آثار هنر تجسمی، چپستی و چرایی آن هدایت می‌کردم. کم‌کم این آموزه‌ها شکل گرفت از آنجائیکه دانشجویان علاقه‌مند به دانشن جزوه یا منبع مشخصی برای مباحث بودند، از سه سال پیش تصمیم گرفتم که کتابی در این زمینه بنویسم که البته کتاب حاضر تنها یک جلد از سه جلد کتابی است که برای شناخت طبیعت در هنر، بویژه هنر ایران نوشته شده است و همین امر نیز دلیل عدم ادامه برخی بحث‌ها تا دوران معاصر است به امید آنکه در جلدی دیگر کامل گردد. نوشتن در مورد جلوه‌های طبیعت در هنر تنها از مسیر تاریخ هنر نمی‌گذرد. از آنجائیکه هنر انسانی‌ترین فعالیت انسانی است، از مسیر اندیشه‌ها و سیر تفکر انسان در مورد هستی، می‌گذرد، مسیری مشترک با اسطوره‌ها، ادیان، فرهنگ‌ها و نمادها. به جرات می‌توان گفت انعکاس طبیعت در هنر انعکاس اندیشه‌ها، آرزوها و اعتقادات و انتخاب‌های انسان در طی تاریخ است. انتخابی که هر کس در زندگی یکبار با آن مواجه خواهد شد و باید راه خود را از میان راه‌های دیگر بیابد. آیا همراه با طبیعت و با طبیعت هستیم یا ناظر، مصرف‌کننده، مخرب آن؟ طبیعت را چگونه می‌بینیم، و چگونه در زندگی، در هنر و در انتخاب‌های ما حضور دارد؟

هنر، انعکاس طبیعت و جهان اطراف در آینه‌ی چشم و جان انسان است. انسان در طی تاریخ، ترس‌ها، آرزوها، اعتقادات، علائق و انتخاب خود را در آثار هنری نشان داده و هنر آینه‌ی درد و رنج، آرزو و غم و شادی و اندیشه انسان بوده است. گویی هنر بازی مقدسی بود که در جین ارضاء حسن سرگرمی و تنوع طلبی بشر می‌توانست

انسان پرداخته شود.
 اهمیت اعتقادات و ادیان و خصوصا دین اسلام و اعتقادات ایرانیان باستان محور مهمی در چیدمان اطلاعات است که نویسنده امیدوار است در ایجاد علاقه، شناخت هویت ایرانی و اهمیت دین راه‌گشا باشد.
 در کتاب‌های موجود یا موضوع؛ هنر ایران باستان و با کتاب‌های نشانه و نمادهای هنری مجموع موارد فوق هرگز دیده نشده و خصوصا اطلاعات در مورد هنر ایران و شرق دور که در این کتاب تا حد امکان تعقیب شده است، کمتر به چشم می‌خورد.
 کوشش شد، که اطلاعات مربوط به سبک‌ها و نشانه‌های مطرح در هنر ایران کامل‌تر از منابع موجود، به طور منسجم و با تصویر ارائه شود. پیوند تاریخی سبک‌های موجود در هنر ایران نیز نشان داده شود.
 برخی از مباحث مطرح در این کتاب تقریبا بطور مشخص در هیچ کتاب به زبان فارسی با موضوع هنر به طور منسجم مطرح نشده است از جمله آن‌چه در مورد حشرات، کوه‌ها و سنگ‌های مقدس مطرح شده است.
 از اینرو امیدوارم این کتاب در ارتقاء دانش و معرفت دانشجویان هنر و علاقه‌مندان به طبیعت موثر باشد و در سایه لطف خداوند توفیقی برای انتشار معارف انسانی و هستی‌شناسی از دریچه هنر باشد. بیش از همه آرزومندم که جوانان عزیز به نتایج خوبی در مورد آراء موجود در فرهنگ و هنر ایران در مقایسه با دیگر نقاط بدست آورند و پیش‌ازپیش بر اندیشه‌بزرگان این سرزمین و میراث فرهنگی آن بی‌اندند.

افضل طوسی
 عضو هیئت علمی دانشگاه هنر دانشگاه الزهراء

اندیشه‌ها، آرزو، آمال و ترس‌های خود را از پس آن و با آن نمایش داد. بی‌آنکه در پی فلسفه هستی یا زیبایی و طبیعت باشیم، کوشیدیم تا این تلاش طولانی را از دوران پیش از تاریخ تاکنون با مثال‌های متنوع از تمدن‌های مختلف نشان دهیم. از دردمندی و نیاز انسان بدوی تا غنا و سرگردانی انسان معاصر، هر جا که بشر کوشیده تا با طبیعت، همراز و همدل یا از آن فراتر رود، یا با طبیعت اندیشه‌اش را نشان دهد، موضوع بحث این کتاب است.

موضوع بحث این کتاب، بررسی اهمیت طبیعت و انعکاس آن در هنرهای تجسمی است. در این کتاب با هدف مذکور، اعتقادات و علایق انسان با موضوع طبیعت؛ و انعکاس آن در هنرهای تجسمی نشان داده می‌شود.

آیا بشر در این جست و جوی مداوم، به فلسفه‌ی هستی خود یا به پایان آن راه یافت؟ آیا در این کوشش بینهایت، به توافق با طبیعت رسید و یا با کنترل طبیعت از آن دور شد؟ این‌ها سوالاتی است که خواننده خود می‌تواند یا سیر و سفر در نمونه‌های آثار هنری بدان پاسخ دهد و راه خود را از میان پدیده‌های طبیعی و جهان اطرافش به سوی آنچه می‌خواهد، بگشاید. آیا در طی قرن‌ها انسان طبیعت را در هنرش نمایاند یا هنر طبیعت انسان را در خود نشان می‌دهد؟ آیا طبیعت با انسان سخن می‌گوید و رهنمودی برای اوست؟ یا انسان اندیشه و نیازش را بر طبیعت تحمیل می‌کند؟

نگارنده بر آنست که؛ تا مباحث مرتبط با هنر که موضوع آن برگرفته از طبیعت است را از دید هنر ایران باستان و در مقایسه با تمدن‌های بزرگ جهان مطرح سازد. مزیت این کتاب، جمع‌آوری اطلاعات مربوط به موضوعات رایج در هنر ایران در کنار تمدن‌های شرق و غرب شامل شرق دور، بین‌النهرین، هند، مصر و اقوام اروپایی است و بدین ترتیب فرصت مناسبی جهت یک مقایسه ساده میان برداشت‌های مختلف از طبیعت، برای دوستداران هنر، طبیعت ایجاد خواهد شد.

مزیت دیگر این کتاب آنست که برای ارائه مثال‌های متنوع از طبیعت در هنر، توجه به طبیعت و امکانات طراحی از آن را یادآور می‌شود. از سویی نویسنده می‌کوشد تا با طرح سوال خواننده را به تفکر در طبیعت سوق دهد و با بیان اندیشه و دیدگاه گذشتگان در مورد طبیعت، زمینه را برای یک مقایسه اعتقادی و انسان‌شناسی باز نماید تا از این رهگذر رابطه انسان با طبیعت و هنر را توضیح دهد.

تصاویر این کتاب فرصت مقایسه طبیعت با آثار هنری و مقایسه آثار هنری تمدن‌های مختلف با آثار ایران را ایجاد می‌کند.

یکی از اهداف جانبی این کتاب ارائه تصویر منسجمی از سیر تفکر انسان در مورد پدیده‌های طبیعت و انعکاس آن در آثار هنری است؛ بی‌آنکه مستقیما به بحث در مورد